

Vondrák, Václav

Dodatek

In: Vondrák, Václav. *Příspěvky k nauce o praslovanském přízvuku*.
Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1924, pp. 70-84

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126423>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

dlouhými koncovkami. V slovinštině nalézáme tuto změnu — nehledě k jiným případům — u slovesa v praesentních tvarech před koncovkami, o kterých se musí předpokládati, že byly kdysi dlouhé (viz nahoře), ale i před takovými, které byly v praslovanštině krátké. Z toho můžeme snadno vyvozovati, že tato změna přízvuku stala se jen před dlouhými koncovkami a že tedy byly v slovinštině kdysi též všechny koncovky u slovesa v praesentních tvarech zdlouženy, jako jsou ještě nyní v štokavštině a částečně ještě v čakavštině a tím nabývámé nového styčného bodu mezi těmito jihoslovanskými jazyky.

Co se týče zkrácených délek v češtině, tedy případy jako *vidíš, visíš, vidí, visí* atd., jsou staré a pocházejí bezpochyby již z praslov. doby, srovn. *silám, silách* (proti *silami* s třemi plnými slabikami), *kravám, kravách* (proti *kravami*, viz V. Vondrák: Příspěvky z oboru slov. přízvuků v Slov. sborníku věn. . . . Frant. Pastrnkovi str. 31).¹ V pl. bylo tedy v 2. os. původně **vidíte*, později *vidíte* dle *vidíš, viří* atd. Zrovna tak u IV. konjugace u denominativ: *myslíš, myslí* atd. *Pukáš, děláš* . . . vzniklo z původního *dělaješ, pškaješ* a zde musila býti délka na 1. slabice bezpochyby již v praslovanštině zkrácena (v. Vondrák, Vgl. slav. Gramm. str. 274 § 197). Zbývají tvary jako *budeš, bude, lezeš, kradeš, hryzeš* a pod., dále *vadneš, hymeš, mažeš a kupuješ*. Nahoře v § 63 učinili jsme pravdě podobným, že i v češtině byly kdysi koncovky v příslušných vzorech těchto sloves zdlouženy, pak by bylo **būdeš* jako **vidíš* či lépe jako již *vidíš*, pocházelo-li zkrácení začátečné slabiky v posledním tvaru již z praslovanštiny, jak je pravdě podobné. Jen za předpokladu dlouhých koncovek možno v češtině zkrácení ono vysvětliti, jinak by to nešlo tak lehce. Vizme, jak byl nucen Lehr-Splawiński předpokládati zde metatonii stoupavého přízvuku v klesavý, ač se štokavština se svým *būdeš, vèněš, mážeš* atd. vzpírala proti takovému znásilňování. (O prastowianskiej metatonji 1918, str. 12).

Dodatek.

101. Po ukončení této práce dospěl jsem závěru, že musíme rozeznávat v praslovanštině dvojí období, v němž se pošínoval klesavý přízvuk na předcházející slabiku, neboť výsledek je různý. V starším

¹ K ště. příkladům *paniech, pánich, mlyniech* a pod. na téže str. tam uvedeným třeba ještě podotknouti, že jen délka koncovky *-iech, -ích* je oprávněna a že předcházející slabika musila býti původně krátká: **paniech, *mlyniech* jako *kravám* atd. Délka tam pronikla z nom. *pán, mlyn,* nom. pl. *páni, stě. mlyni* atd.

období byl klesavý přízvuk v středosloví pošinut na předcházející slabiku a na této se jeví zase jako klesavý. To vidíme v první části této práce, kde se pojednává o jmenných složeninách. Na krátkých slabikách jeví se nejlépe v slovinštině, srovn. na př. *izpoveđ* ze staršího **izpoveđ*, srovn. štok. *špovijed*. Později nastalo druhé období, kde se přízvuk (též klesavý) pošinoval z polohlásek ь a ъ na konci slov na předcházející slabiku, avšak na této se jevil jako stoupavý, tedy jako pravý neoakut, na př. čak. *kút, kütä*, štok. *küt* (z **küt*) *küta*, slov. *kót, kóta*, č. *kout*; čak. *bòb, bobä*, štok. *bòb, bóba* slov. *bòb, bóba*, ano i v **lǫbь* vzniklém z **lǫbь* byl na prvním ь stoupavý přízvuk v praslovanštině, jak nám ukazuje r. na *lób* (ne **ná lob*, což by předpokládalo klesavý přízvuk).

Je-li tomu tak, nelze na to pomýšleti, že by byl přízvuk u sloves IV. konjugace typu *1a* jako ksl. *nošq, nositi* v praesentních tvarech pošinut s koncovek na předcházející kořennou slabiku, neboť pak by musil býti zase klesavý, poněvadž by zde nešlo o pošinutí s polohlásky ь neb ъ na konci slova. Ve skutečnosti máme zde ale stoupavý přízvuk, a sice je to pravý neoakut: slov. *nóšiš, nōši*, čak. *lǫžiš, nalǫžiš*, štok. *nǫložiš*. Obdobně u sloves s dlouhou kořennou samohláskou (tedy u našeho typu *1b*) na př. čak. *zbǫdiš*, štok. *bǫdiš, prǫbǫdiš*.

102. Výklad těchto tvarů, který jsme podali nahoře, třeba tedy pozměnit. Z prajazyka nebyl přejet u deverbativ a kausativ klesavý přízvuk na koncovkách (v prajazyku bylo zde *-éje-*, za které je v slovanštině *-i-*), nýbrž jen klesavá intonace na koncovkách (vlastně na *-i-* praesentních tvarů). Přízvuk sám byl na kořenné slabice a byl klesavý. V 1. os. sg. byl pošinut na koncovku (r. *nošū* atd.). V ostatních osobách byla změna přízvuku způsobena praefixy obdobným způsobem, jak jsme vyložili v části pojednávající o složeninách jmenných. Po dlouhé slabice se změnil tedy klesavý přízvuk v stoupavý (bezpochyby též s povahou starého přízvuku stoupavého), po krátké zůstal prozatím nezměněn a byl později pošinut na předcházející slabiku, a sice zase jako klesavý. Bylo tedy: **nǫnǫšišь, *pǫnosišь* (lépe: **pǫnosišь*) a simplex **nǫšišь*. Ke kvantitativním poměrům se zde prozatím blíže nepřihlíží, neboť byli upraveny později. Stav takový se nemohl udržeti a musil býti zjednodušen, jako se částečně stalo na př. i u složenin jmenných s předložkami. Jen že poměr praefigovaných tvarů k jejich základnímu slovesu byl jiný než u složenin substantiva: děj základního slovesa zůstal, byl jen praefixem modifikován, kdežto u složenin jmenných je někdy při téměř základním slově

dosti velká pestrost co do významu. K tomu třeba ještě připojit, že se vedle praefigovaných tvarů užívalo a užívá obyčejně velmi často i prostého slovesa. Naproti tomu máme u složenin jmenných s předložkami často takové, u kterých se samostatného základního slova ani neuzívá. U slovesa bylo tudíž dosaženo úplné jednotnosti, napřed mezi praefigovanými tvary a později i mezi těmito a mezi základním slovesem skoro ve všech slovanských jazycích.

103. Jak se tedy dosáhlo zde jednotnosti? Nejvíce vybočovaly z kolejí tvary jako **pōnosišь* (**pōnosišь*) a pod. a proto podlehly asi nejprve změně přízvuku ve smyslu zjednotnění. Přízvuk zde byl pošinut na kořennou slabiku, při čemž se stal ovšem stoupavým, avšak s malou modifikací: stal se totiž neoakutem, poněvadž toto zjednotnění připadá do doby, kde právě i jinde se jevil pošinutý přízvuk jako neoakut. Této malé modifikaci podlehl i stoupavý přízvuk po délce v případech jako **nānōsīšь*, kde pronikl při nepatrné takřka změně též neoakut, takže byl pak ve všech praefigovaných tvarech a vedle toho se zde nemohlo udržeti prosté sloveso s klesavým přízvukem. Jako jsme často pozorovali u složenin jmenných, že dekomposicí vzniklo nové základní jméno co do přízvuku, tak můžeme to i zde pozorovati, jen že se to zde stalo pravidlem.

Bylo by ovšem jednodušší, kdybychom mohli dokázat, že po dlouhých předložkách změnil se klesavý přízvuk následující kořenné slabiky bezprostředně v neoakut: **nānōsīšь*, **orz-* (*raz*) *būdišь* ("a' zde znamená neoakut). Pak by bylo nastalo vyrovnání i s prostým slovesem. U substantiva, jak se zdá, nemůžeme ovšem nic takového doložit. Snad mohl neoakut zde vzniknout ze současné kombinace dvou různých intonací: akutu a cirkumflexu prostého slovesa. Něco podobného budeme mítí doleji u výkladu koncovek *-išь*, *-itь* sloves IV. tř., na kterých vznikl neoakut ze starého akutu snad vlivem klesavé intonace délky příbuzného typu iterativ a kausativ.

Byl by na omylu, kdo by chtěl stejně vykládati metatonii v našich případech jako u adjektiv, kdo by tedy chtěl uplatnití rovnici na př. mezi čak. *mlād* > *mlādi* a **gūbišь* > čak. *gūbišь*, jak se bohužel často děje s obdobnými příklady. U adjektiva má se věc zcela jinak: tu se mění totiž i naopak akut v neocirkumflex, jako na př. čak. *stāro* > *stāri*, česky *stāro* > *starý* (pův. **stārý*), avšak u našich sloves toho není: slovesa s původním stoupavým přízvukem na dlouhé kořenné slabice (na krátké nemohl vůbec býti původně takový přízvuk) neměnila svého přízvuku a sice u žádné konjugace a chtěl-li

Lehr-Splawiński ve své ‚Metatonii‘ opak toho dokázati, nezdařil se mu pokus. Metatonie původního cirkumflexu v neoakut má tedy jiné příčiny u adjektiva a jiné u slovesa. U adjektiva byly to bezpochyby dlouhé přírůstky k starému tvaru nominálnímu, když splynulo zájmeno 3. os. s těmito tvary tak, že se stalo prostě koncovkou. U slovesa způsobily změnu přírůstky v předu a jako se neměnil akut základního slova u nominálních složenin¹, tak je tomu i u praefigovaných sloves s původním akutem na kořenné slabice. To by rozhodně mluvilo ve prospěch našeho výkladu zde podaného. Je zde ještě snad i jiná shoda. Nahoře v § 10 jsme vytkli, že se přízvuk v složeninách jmen, která jej měla na koncovce, posunuje na předcházející (tedy kořennou) slabiku: r. pl. *peresúdy*, slov. *presòd*² *presúda*, s čímž můžeme srovnávat štok. *lòmim*, *lòmíš* proti *prèlomim*, *slòmim* a pod., ale je to dosti problematické.

Co zde bylo vyloženo o kausativech a iterativech IV. konjugace, platí o každém slovese, na jehož kořenné slabice byl původně klesavý přízvuk. Taková jsou u II. třídy (na př. eksl. *tegnòti*, *tegnò*), hlavně však u V. tř. 2. skupiny, jako na př. r. *kazàt*: *kazù*, *kážeš*; *česàt*: *česù*, *česeš* ...; slov. *kazàti* (*kázati*): *kážem*, *kážeš*; *česàti*: *čěšem*, *čěšes* ...; štok. *kazàti*: *kážem*, *kážeš* ...; *česàti*: *čěšem*, *čěšes*; čak. *kazàt*: *kážèn*, *kážěš* ...; *metàt*: *měcèn*. Slovesa jako **lepètiò* (ze staršího **lepètiò*), **lepètieš* řídila se podle tvarů jako **otešò* *otešeš* aneb prostě podle *tešò*, *těšeš* (" je zde neoakut na krátké slabice). Též u I. tř. (1.—4. skup.) a u V., 3. skup. byla taková slovesa, avšak zde bylo dosaženo jednotnosti jiným způsobem, jak bylo vyloženo nahoře v §§ 60—63, neboť za příčinou diferenciacce nesměl právě zde zůstatí přízvuk na kořenné slabice. Zde byla změna ta provedena také asi dříve než v ostatních právě uvedených případech. Tyto vyznačují se tím, že mají ještě nyní v ruštině přízvuk v 1. os. sg. na koncovce (*kazù*, *česù*, *tjanù*) a v ostatních osobách na kořenné slabice (*kážeš*, *česeš*, *tjáneš*), což platí ovšem též u našich sloves IV. konj., ke které se opět vracíme: r. *nošù* — *nósiš*, *bužù* — *búdiš*.

104. U denominatív mělo *i* v koncovkách zase stoupavou intonaci (v prajazyku zde bylo *-eje-*). Klesavý přízvuk na kořenné slabice musil tedy býti posunut na toto *i*: **lomjò*, **lomíš*. Délka koncovky (až na 1. os. sg.) byla zachovávána a přešla do jednotlivých slovanských jazvků (viz nahoře § 75). Tím se hlavně lišily praesentní tvary od infinitivních, kde byl sice také přízvuk na *i*, ale toto musilo býti v infinitivě zkráceno,

¹ Srovn. slov. *obèd*, *obèda* atd. § 5 str. 5.

² V § 10 je tiskovou chybou *peresòd*.

a tak tomu bylo i ve většině tvarů infinitivních s *-i-*. Jsou to slovesa našeho typu 2a a v úvaze o nich v § 75—83 sledujeme jich ještě mnoho se svým zachovaným přízvukem na koncovkách v jednotlivých slovanských jazycích. Nápadné jsou v štokavštině případy jako *lòmim*; *lòmš* jednak proti *prèlomš*, *prèlomì*, jednak proti čak. *lòmìn*, *lòmš*, *lòmì*. Bylo by ovšem na snadě, na základě toho předpokládati, že změna mohla zde vycházeti především z praefigovaných tvarů. V těchto byla totiž původní délka koncovky zredukována, což se ovšem stalo obdobně i u typu 1a, takže intonace mohly zde býti vyrovnány; tím bylo by zde dosaženo větší možnosti vzájemného vlivu, když mimo to nastalo již dříve úplné splnutí v 1. os. sg. a v infinitivních tvarech s *-i-*. Tak by podlehl v štokavštině **nalòmš* (neb **nalòmš*) tvarům jako **nanòsis* (**nanòsis*), takže by vzniklo v praserbštině nové **nalòmš*. Máme arci takové tvary jak v čakavštině: *odlòmim*, *prèlòmš*, *slòmš*, *slòmimo*, tak i v štokavštině: *prèlomš*, *prèlomimo*, *slòmš*, *slòmimo* (Daničić, Akcenti u glagola², 1896, str. 53 bb). Dekompozicí mohly by pak vzniknouti tvary jako čak. *lòmìn*, *lòmš*..., aneb zůstalo simplex neporušeno, což pozorujeme v štokavštině: *lòmìn*, *lòmš* (viz zde nahoře § 76).

A přece bychom nemohli souhlasiti s takovým výkladem, poněvadž není pravděpodobné, kdyby zde působila obdoba, že by se vztahovala jen na praefigované tvary a ne na slovesa prostá. Působila totiž též na prosté sloveso, ale jen v některých případech jako snad štok. *žènitì*: *žènim*, *ožènitì*: *ožènim* a tak i v čak. *žènit*: *žènim*, *žèniš*. Spíše můžeme asi předpokládati, že u celé řady sloves byly příslušné složeniny substantivní s akutovým přízvukem na kořenné slabice. Bylo *polomiš* a vedle toho z praslov. přejato **polòmь* > *polòmь* > *pòlom* a *polomiš* či již *-š* mohlo býti pojímáno jako denominativu od **polòm* a tak mohlo vzniknouti **polòmš* > *pòlomš* a mnoho jiných obdobných příkladů, tak že přízvuk ten se stal pravidelným. Prosté sloveso mohlo zachovati svůj starý přízvuk na koncovce, poněvadž bylo bez příslušných složenin; mohlo se ovšem všelijak vyrovnávati.

Zachovaly se zde také i tvary původní: čak. *zvonì*, *zazvonì*; v štokavštině však sice *zvonim*, ale vedle *zazvonim* též *zuzvonim*. Podrobněji o těchto poměrech v srbskochrvatštině jakož i v ostatních slovanských jazycích vůbec viz nahoře §§ 75—83.

105. Řidčeji se vyskytuje případ, že tvary praefigované u typu 1a zůstaly neporušeny jako štok. *nalòžim* a čak. též *nalòžì* a to platí v čakavštině i o prostém slovese: *lòžì*, tedy jako *nalòžì*, ale v štokavštině bylo simplex změněno: *lòžim*, *lòžš* a zdá se, jako by podlehl vlivu *lòmim*,

lómíš, tedy typu 2a, avšak bylo by to asi možné jen v době, když již intonace koncovek u obou typů byly vyrovnány.

V ruštině jeví se též jen u slovesa *ložiti* odchylka, ale jen potud, že vedle starých tvarů *-ložú*, *-ložíšь*, *-ložíšьsja* (sloveso vyskytuje se takto jen ve složeninách jako: *položíšь*, *naložíšь*... a taktéž i *položíšьsja* a pod.) máme zde též nové *ložúсь*, *ložíšьsja*..., ale jen zde, tedy jen v reflexivních tvarech prostého slovesa. Poněvadž tvary s praefixy mají starý přízvuk, vznikla uvedená odchylka tato snad jen na základě infinitivních tvarů (a 1. os. sg.). U denominativ (typu 2a) shledáváme v ruštině mnoho sloves kolisajících mezi přízvukem na koncovec a na kořenné slabice.

106. Co se týče sloves s dlouhou samohláskou typu 1b, je nápadné, že máme v štokavštině *gúbim*, *gúbíš*, *gúbí*... inf. *gúbiti*, kdežto praefigované tvary mají starý přízvuk: *pógubíš*, *zgúbíš*. Čakavština má i zde starý tvar: *gúbim*, *gúbíš*. O tom nemůžeme pochybovati, že je to deverbativum (kausativum), mělo neoakut na dlouhé kořenné slabice, který se houževnatěji udržoval než starý akut a cirkumflex a přece podleho infinitivu s krátkou kořennou slabikou a s přízvukem na -i. Spíše bychom mohli očekávati, že se tak mohlo státi především v praefigovaných tvarech, ale ty mají zde starý přízvuk, tedy právě naopak. Mohlo-li k tomu přispěti hlavně častější užívání infinitivu: těžko dokazovati.

Co jsme zde shledali v štokavštině, vidíme i jinde: v slovinštině též *gubíš*, *gubí*, inf. *gubiti*, ale zde jsou tak i praefigované tvary: *zagubíš*, *zagubí*... *zagubiti*, takže změna tato mohla míti zde svůj počátek; totéž platí o češtině: *hubím*, *zahubím*. Ruština zachovala starý přízvuk: *gublju*, *gubíš*, inf. *gubítь* a *pogublju*, *pogubíšь*... inf. *pogubítь*.

Zato zachovala štokavština starý přízvuk u slovesa *sádití* (délka vlivem praesentních tvarů), *sádiš*, zato slov. *saditi*: *sadiš* a tomu odpovídá č. *saditi*: *sadiš* a dále i ruština: *sažú*, *sadišь*, ale vedle toho též ještě *sádišь* a vždy *sadišьsja*. Jak nahoře proti Breznikovi zdůrazněno, odpovídá přízvuku na kořenné slabice jiných slovanských jazyků v češtině dlouhá kořenná slabika a přízvuku na koncovec v češtině krátká samohláska. Tak na př. slov. *budim*, *budiš*... *buditi* a *probudim*... odpovídá v češtině *budím*, *budiš*... *buditi*. Čak. však *zbúdiь*, štok. *búdiš*, r. *bužú*, *búdišь* atd.

107. U typu 2b (tedy u denominativ původně s dlouhou kořennou samohláskou) zaráží dvojitost praesentních a dle toho pak i poněkud v infinitivních tvarech v ruštině (zde nebylo vyrovnáno s inf.), v slo-

vinštině a češtině, kdežto v srbskochrvatštině máme jednotný typ s dlouhou kořenou slabikou. Kdyby typ ten byl zůstaven sám o sobě, byla by v něm veskrz krátká kořená slabika.

Při výkladu těchto růzností třeba především přiblížeti k srbochrvatštině. V štokavštině máme k *činiti*: *činiš* praefigované tvary jako *načiniti*: *načinim*, *počiniti*: *počinim* -iš... a pod., kdežto čakavština má *načinit*: *načini*. Jest zde tedy rozdíl mezi čakavštinou a štokavštinou: štok. měla na kořenné slabice přízvuk s povahou starého akutu a tak se zde zkrátila slabika ta, čakavština má dlouhý neoakut, jak jej shledáváme u kausativ a iterativ (čak. *būdiš*, štok. *būdiš*). Obě nářečí mají ovšem novotvary. Co bylo přejato z praslovanštiny? Stoupavý přízvuk denominativ se změnil zde snad vlivem klesavé intonace koncovek iterativ a kausativ v neoakut na délce a pronikl i k slovesům III. třídy 2. vzorce, kde byl starý akut. Tento neoakut nám vysvětluje, že máme u těchto sloves délku jak v češtině tak i v srbskochrvatštině a zřejmě jej vidíme ještě v čakavštině (*učin*, *učiš* jako *sidin*, *sidiš*), kdežto v štokavštině se jeví jako délka slabiky, na níž byl dříve před pošinutím. Tak vzniklo zde *činiš*, *čini*. Praefigované tvary podlehly bezpochyby vlivu příslušných složenin substantivních (kterýžto vliv můžeme zvláště patrně pozorovati v češtině, jak uvidíme). V praslovanštině byla v našem případě složenina *nācīmъ*, což dalo v štok. *nācīm* (**nācīm* (viz nahoře § 13). Než však byl přízvuk pošinut na předložku, mohly býti podle toho upraveny příslušné praesentní tvary, při čemž délka praefixu musila zůstatí krátkou a tak vzniklo *načiniš*, protože bylo pojmáno takřka jako denominativum od *nācīm* či vlastně **nācīm*, a z toho štok. *nāciniš*. Prosté sloveso zachovalo se s původním přízvukem v ruštině: *činju činišъ* k inf. *činitъ*.

Čakavština šla zde jinou cestou. Typ **būdit*: *būdiš*, kde pronikla délka za praesentních tvarů též do infinitivu, takže zde bylo *būdit*: *būdiš*, se stýkal v infinitivních tvarech s typem *činit*: **činiš*¹, pak s 1. os. sg. a mimo to měl bezpochyby podle neoakutu upravenou délku v koncovkách praesentních. Tím byla dána možnost vzájemného působení jednoho typu na druhý a tak se zde také stalo a sice zde hlavně působil první typ na druhý, čímž vznikla v čak. k infinitivu *načinit* nový tvar praesentní *načiniš* podle tvarů jako *zbūdiš* (*probūdiš*) a pod. Vedle toho neb zároveň s tím i nové simplex, mohlo však působiti naopak i denominativum na iterativum neb kausativum a to se nám jeví několikrát v štokavštině. Tak jsme zde měli *gūbim*, *gūbiš* k inf. *gūbiti* a u praefigovaných tvarů

¹ zde znamená neoakut na délce.

působily zase substantivní složeniny: Tak vzniklo podle *zāgūba (viz § 22—24), které v srbštině zaniklo, zachovalo se však v jiných slovanských jazycích, *zagūbīs) zaḡūbīs) zaḡubīs : zaḡubīti, dále izḡubīs podle izḡub. V čak. však je zachován starší přízvuk: *gūbīn* k *gūbīt*. Tedy jako *pālīn*, *pālīs* : *pālīt* a tak i *zapālīn* atd. A pod. i jinde, jako *učīti* : *učīs*, avšak *poučīti* : *poučīs* podle *pouka* a pod., v čak. zase *učīt* : *učīn*, *učīs* a tak i *naučīt* : *naučīn*, *naučīs*, tedy zachován zde praslov. přízvuk a tak se sloveso shoduje se slovesy III. tř. jako *sidīt* : *sidīn*, *sidīs*; *velīt*, *velī* a pod. Vliv těchto složenin jeví se v štok. ještě u denominativa *otpūstīti* : *otpūstīs* podle *otpust* a *ispūstīti* : *ispūstīs* podle *ispust* a zajímavé je, že zde i simplex v praesentních tvarech, které musilo původně zníti **pūstīs* bylo nahrazeno novým, vzniklým podle praefigovaných tvarů: *pūstīs* (čak. *puštīn*) se zkráceným starým akutem. Tento různý přízvuk prostého slovesa a praefigovaného v štokavštině stal se zde všeobecným tam, kde se zde vůbec objevil přízvuk v praesentních tvarech na koncovec, ať to byla denominativa nebo kausativa či iterativa a byl dále obdobně proveden i tam, kde nebylo nijakých příslušných substantivních složenin, tak zde máme na př. *bīstrīti* : *bīstrīm*, *bīstrīs* . ., avšak *īzbīstrīti* : *īzbīstrīm*.

Můžeme ale říci, že tato úprava přízvuku podle příslušných substantivních složenin je v srbochrvátštině při dlouhé kořenné slabice celkem vzácná¹. Zato vyskytuje se u denominativ s krátkou kořennou slabikou velmi často (viz § 75—79); jsou mnohem častější než u denominativ s dlouhou kořennou slabikou. U těchto vidíme zde spíše vliv typu iterativ a kausativ. Bylo to bezpochyby způsobeno tím, že je mnoho substantiv, která zachovala zde, majíce klesavý přízvuk na kořenné slabice neb přízvuk na koncovec, svou délku, působila touto na příslušná denominativa a přiblížila je tak k typu iterativ a kausativ, takže jim podlehla a dostala se do jejich vleku. Tak se mohlo státi, že máme zde v srbochrvátštině takřka jednotný typ. U denominativ s krátkou kořennou slabikou toho vlivu nemohlo arci býti. To se mohlo opakovati obdobně ve všech slovanských jazycích.

Mohlo by se též namítati, když v srbochrvátštině na denominativa s krátkou kořennou slabikou poměrně často působily substantivní složeniny, proč se tak nestalo též u denominativ s dlouhou a kořennou slabikou? Příčina toho je asi tato: Vlivem substantivních složenin dostal se přízvuk s koncovek na kořennou slabiku. Vlivem délky prostého substantiva

¹ Spíše se s ní shledáváme u kausativ a iterativ, jak vyloženo v § 89, ale tento vliv jeví se již v praslovanštině.

dostalo sloveso taktéž přízvuk na kořenou slabiku, jak bylo vyloženo a ovšem také jeho praefigované tvary. Složeniny nemohly tedy způsobiti jeho pošnutí jinam, když samy jej měly na témž místě, mohly jej zkrátit, ale byl to neoakut, který se v srbochrvatině rozeznával od normálních délek a ten tak snadno nepovolil. V češtině splynul s normální délkou a proto zde mohly spíše působiti složeniny.

Mnoho takových sloves s dlouhou kořenou samohláskou s neoakutem v srbskohrvatině nalézáme v § 94—98.

108. Již na příkladech tam uvedených vidíme, jak srbskohrvatština dospěla zde takřka k jednotnému typu, čehož jinde nebylo, ani ne v ruštině, jak předpokládal Breznik (Afsl. Phil. 32, 1911, str. 435). Dále pozorujeme, že jen tam, kde je přízvuk na dlouhé kořenné slabice (neoakut přeměněný v cirkumflex v štok., v čak. je zachován), je též v inf. délka, která se sem tedy dostala z praesentních tvarů, neboť původně zde nemohla býti. Kde je přízvuk na koncovkách, tam je kořená slabika v inf. krátká; to je původní stav z praslovanštiny přijatý.

109. V češtině zachovala se z praslovanštiny délka se stoupavým přízvukem a neoakutová délka¹ a ta se vyskytovala právě též v koncovkách denominativ s dlouhou (ovšem i také s krátkou) kořenou slabikou. Tato slabika byla nejen v infinitivu, nýbrž i také v praesentních tvarech zkrácena a tak odpovídá č. *činiti*, *činím*, *činíš*, *činí* štokavskému *činim*, *činíš*, co se týče místa přízvuku, než byl v štokavštině a češt. pošnut na předcházející slabiku, a co se týče zkrácení slabiky před přízvukem. Kvalita tohoto přízvuku byla v štokavštině změněna.

V češtině musela délka koncovek s *-i-* u iterativ a kausativ nabýti povahy novoakutové či státi se stoupavou a tak se sblížily tyto dvě skupiny (na jedné straně kausativa a iterativa, na druhé straně denominativa) značně. Tím byla dána možnost vzájemného působení jedné na druhou. Působila denominativa na kausativa a iterativa.

Tak jsme uvedli slovesa, jako *buditi*, *budím*, s čímž souhlasí slov. *buditi*: *budím*, *-diš*, dále *hubiti*: *hubím*, slov. také *gubiti*: *gubiš* ovšem i štok. *gubiti*: *gubím* (ovšem *pogubiš*) proti čak. *gubīn*, *gubiš* a r. *gubiju*, *gubiš*; dále č. *saditi*: *sadím* v souhlase se slov. *saditi*: *sadiš*; *variti*: *varím*, slov. *variti*: *varím* (r. *variš* i *váriš*); č. *tlaciti*: *tlacím* proti slov. *tlacīti*: *tlací*; č. *učiti*: *učím* v souhlase se slov. *učiti*: *učíš* a

¹ V češtině není mezi nimi rozdílu.

štok. *učiti* : *učíš*¹, ale starý přízvuk se zachoval na slovesích *vrátiti* : *vrátím*, *vláčiti* : *vláčím*, *trápiti* : *trápím* proti slov. *trápiti* : *trápim* a *páliti* : *pálím* v souhlase se slov. *paliti*, *pališ*.

Při dalším vývoji v češtině můžeme předpokládati dvoji období: v prvním starším vyskytuje se délka v kořenné slabice v četnějších případech nežli nyní.

Tak je pravděpodobné, že bylo na př. **hrádiš* . . . jako bylo *hlásiš*. Tyto délky vznikly, jak jsme vyložili, vlivem kausativ a iterativ s neakutem, mohly ale též vzniknout v některých případech pod vlivem základního substantiva jako *hnízdo* r. *gnězdó*, *soud* : *soudím*, *touha* r. *tugá* : *toužím*. Jsou to tedy slova, která měla přízvuk na koncove, zde byla délka pocházející z praslovanštiny. A tento vliv se mohl jevit ve všech slov. jazycích, takže nemusí překvapovat, máme-li též v slovinštině *tožiti* : *tóžim*, štok. *túžiti* : *túžiš* i r. *tužiti* : *tužú*, *túžiš*. V srbsčině ovšem byl přízvuk v těchto případech takřka všeobecný, takže to zde nepadá na váhu. Tak dále i č. *chváliti*, slov. *hvaliti* : *hvalíš*, r. *chvaliti*, *chvalju*, *chvalíš* (mr. *chvalju*, *chvalíš*). Jiný přízvuk nemohlo mítí slovo, jež by bylo zachovalo délku a přeneslo ji do slovesa, zvláště ne klesavý přízvuk na kořenné slabice, neboť ten se v češtině zkrátil. Jen výjimkou působilo někdy nomen se stoupavou délkou, o čemž doleji. Později nastalo druhé období, v němž mnohé délky byly zkráceny. Toto zkrácení začalo v praefigovaných tvarech a z těchto dostalo se pak i do prostých sloves. A v praefigovaných tvarech začalo jen tam, kde byly vždy k nějakému praefigovanému tvaru příslušné složeniny substantivní. V těchto byla v takových případech vždycky krátká kořenná slabika na př. máme zajisté *hraditi* : *hradím* jen proto, že byla k *ohraditi* složenina *ohrada*, k *nahraditi* : *náhrada*, k *přehraditi* : *přehrada* atd.

Naproti tomu nezměnila se délka v *hlásiti*, poněvadž nemáme příslušných substantivních složenin, tedy na př. k *prohlásiti* žádné **prohlasa* nebo něco podobného a ani složenina *ohlas* nemohla působiti na *ohlásiti*, protože je zde velká různost významu, tak že nemohlo býti považováno sloveso *ohlásiti* jako nějaké denominativum k *ohlas*. Mimo to by ojedinelá složenina sotva mohla tak prosaditi svou. Máme *souditi* a k tomu *posouditi*, *usouditi*, *odsouditi* atd. zase jen z té příčiny, že nebylo přísluš-

¹ Některé z těchto sloves se zkrácenou samohláskou kořennou můžeme vykládati i jinak, jak dále uvidíme, totiž vlivem substantivních složenin jako *zahubiti* (*záhuda*) a pod.

ných substantivních složenin. Byla sice k *osouditi* složenina *osud*, ale ta měla zcela jiný význam. A máme i slov. *soditi*: *sódiš*, r. *suži*, *súdiš*. Máme zde slovesa, k jejichž praefigovaným tvarům chyběly docela substantivní složeniny, neb se vyskytovaly jen ojedinele; kdežto sloveso mohlo míti více praefigovaných tvarů, aneb byly sice substantivní složeniny, avšak neshodovaly se svým významem s praefigovanými tvary slovesnými. Příslušné tvary z jiných slov. jazyků jsou uvedeny nahoře v §§ 97—98. Jsou to: *blouditi*, *zablouditi*; *brániti*, *za-*, *u-*, *o-* (jen *obrana*; jako obdobně k *chrániti*: *ochrana*) *brázdití*; *brousiti*, *nabrousiti*, *dáviti*, *drážditi*, *hlásiti*, *hnízdití*, *zahnízdití se*, *klátiti*¹, *kouřiti*, *na-*, *za-*, *vy-*; *krátiti*, *kroučiti*, *u-*, *s-*, *na-*; *kroužiti*, *léciti*, *ličiti*, *louditi*, *misiti*, *mlátiti*, zde je mnoho praefigovaných tvarů jako *na-*, *vy-*, *o-*, *po-*, *roz-*, ale není zde žádné příslušné substantivní složeniny; *rmoutiti*, *prásiti*, *vy-*, *na-*, *o-*; *proudití*, *ráciti*, *říditi*, *po-*, *za-*, *na-* atd. (*řaditi* k *řada*); *štítiti* nabylo jiného významu; *toužiti*, *třibiti*, *trousiti*, *vy-*, *po-*; *vábiti*, *při-*, *za-*, *od-* (*převab* se lišilo významem).

110. Zajímavé je, že máme *stoupiti* s četnými praefixy a vedle toho *nástup*, *ústup*, *přístup*, *vstup* atd., avšak třeba uvážiti, že v staré češtině dávala se ještě přednost verbálním substantivům. V Živ. sv. Otců máme sice *přístup*, ale Ev. sv. Mat. s hom. *přistúpenie* taktéž i *přestúpenie* *vstúpenie* a dodnes se zachovalo v *den božího naněberstoupení* a tak má i Thám a Dobrovský, u Husa *vystúpenie* a pod. I v církv. slov. máme často slova jako *přestoplenie* a pod. a to platí všeobecně, tedy i od jiných sloves vyskytují se zde taková, někdy v pravdě dlouhatánská slova a toto stanovisko zachovává dosti ruština se svými verbálními substantivy. Rusovi není i jinak nic příliš dlouhé, ani v prostoru ani v době. K *sloužiti*, *vy-*, *za-*, *od-* atd. třeba též připomenouti, že v staré češtině bylo slovo *zásluha*, ale oblíbenější *zasloužení* a dosud se zachoval uztrnulý výraz v lidové mluvě *podle zasloužení*. Obdobně k *líbiti*, že má ještě Dobrovský pod ‚*Belieben*‘ *zalíbení*, *oblíbení*, a první slovo je též u Tháma a žádné *záliba* neb *oblíba*.

K *loučiti*, že má Dobrovský pod ‚*Trennung*‘ *rozloučení* a *odloučení*.

K *chrániti* (jako *brániti*) bylo dříve, jak se zdá, jen *ochrana*.

Máme *chváliti* a *pochváliti* vedle *pochvala* bez vlivu na sloveso.

K dvěma způsobům shora uvedeným, jakými se mohla zde vyskytnout délka, třeba ještě připomenout, že na české půdě to mohla

¹ *koupiti*, *na-*, *vy-* atd. zde byly sice složeniny *nákup* a pod., ale *nakupiti* zde již bylo a mělo zcela jiný význam patříc ke *kupiti*.

konečně býti slova s původním starým akutem na kořenné slabice. V tom případě by to mohla býti slovesa teprv na české půdě vzniklá, případy takové jsou jak se zdá řídké, tak máme k starému *měřiti*: *měřim*, novější *mříti* podle *mira*, kde je starý akut. Naopak délka ve slově *prášiti* nemůže pocházeti v češtině od *prach*, nýbrž od iterativ a kausativ a to platí o všech takových slovech.

111. Co se týče sloves s krátkou kořennou slabikou, je zde více možností, jak tato krátká slabika mohla vzniknouti. Především může býti přejata z praslovanštiny, jako je na př. ještě v štok. *čínim*, *číníš*. Tato možnost platí o všech slovesech, je tedy nejširší, a může tedy platit i o *hraditi*. Dále může pocházeti z praefigovaných tvarů slovesa, kde vznikly tyto zase pod vlivem příslušných složenin substantivních s krátkou kořennou slabikou; to by mohlo býti na př. u *hraditi* vedle *ohraditi* (*ohrada*), *zahraditi* (*zahrada*), *přehraditi* (*přehrada*). Konečně mohla vzniknouti na české půdě pod vlivem základního slova, které tedy mělo v praslovanštině klesavý přízvuk, který se musil na české půdě zkrátiti. To by mohlo platiti na př. zase o *hraditi* pod vlivem slova *hrad*. Chceme-li tedy blíže určití vznik krátké kořenné slabiky nějakého slovesa, musíme vždy dvě možnosti vyloučiti, aby zbyla jen třetí. U našeho příkladu toho nemůžeme učiniti, jen poukazem na *hlásiti*: *hlas* můžeme s jakousi pravděpodobností předpokládati, že bylo jednou též **hráditi* a vlivem komposit že se změnilo v *hraditi*, kdežto u *hlásiti* neměly praefigované tvary žádných příslušných komposit substantivních při sobě, takže zachovaly svou délku. Z praslovanštiny pochází jistě *střeliti*, neboť při slovesu tom nikdo již nepomýšlel na *střela*¹ a četné praefigované tvary, jako *za-*, *po-*, *od-*, *pře-*, *vy-* atd. nemají při sobě žádných složenin substantivních, jejichž vlivu by podlehly jako na př. **zástřela* a pod., dále *snežiti* od *sníh*, zde má tedy základní slovo v nom. zde rozhodujícím délku a ostatní zvláštnosti jsou zde jako u předěšlého slova; *hřešiti* od *hřích* jako *snežiti*, pak *řešiti*, *jeviti*, *pustiti*, *ručiti* a j.

Od adjektiv s někdejší klesavým přízvukem máme také několik sloves jako *světiti*, *mladiti*, *sušiti* atd., u kterých nemůže býti druhé možnosti, zato však 1. a 3., tak že nelze zde věc zcela jistě rozluštití.

112. Co se týče slovinštiny, je ovšem nápadné, že se tak často — ne vždycky — shoduje s češtinou, a sice jak tam, kde jde o délku v kořenné slabice, tak i tam, kde byla zkrácena, ale bylo by přece

¹ Původně zde byla dlouhá kořenná slabika: schr. *strijěla* a proto zde *-strijěliti*, *-strijělím*, *zastrijěliti*, *zastrijělím* a pod.

těžko, viděti v tom nějaký společný vývoj obou jazyků v starší době, neboť očekávali bychom spíše, že se bude slovinština i zde více shodovati s čakavštinou, s kterou má více společných známek než s češtinou, a zatím se zde shoduje v několika vážných případech spíše se štokavštinou než s čakavštinou (srovn. štok. *gubim*, slov. *gubim*, č. *hubim* proti čak. *gubin*, dále štok. *trāpiti* : *trāpim*, slov. *trāpiti* : *trāpim*, v č. s neoakutem).

Přijavše z praslovanštiny společný základ, mohly se jednotlivé slovanské jazyky vyvíjeti dále podle svých vlastních možností a ty se mohly někdy shodovati i tam, kde nebylo ani většího styku. Nezamlouvalo by se mi tudíž, abychom v této shodě chtěli viděti více, než je možno z ní vyvozovati za daných poměrů.

113. Jak se stav, který nyní shledáváme v ruštině, vyvinul, je těžko říci. Vidíme ovšem, že začíná mítí přízvuk na kořenné slabice skoro převahu a mimo to pozorujeme, že zachovala dosti dobře přízvuk terativ a kausativ (výjimky zde hrubě ani nejsou, kde se vyskytuje nový tvar, je vedle něho též ještě starší, na př. *sažú*, *sadiš* vedle staršího *sádiš*, *varjú*, *variš* vedle staršího *váriš* atd.). To činí pravděpodobným, že zde oba typy z praslovanštiny přejaté se stejnou intonací v koncevkách praesentních na sebe vzájemně působily, takže vznikly nové tvary, vedle nich se ale udržovaly staré. Možná dost, že byl původně též rozdíl mezi prostými slovesy a příslušnými praefigovanými, a že se pak později začal stírati a konservativní ruština libovala si a libuje si do dneška v této jazykové nadbytečnosti.

114. Konečně budíž ještě poukázáno na to, že příslušná slovesa I. třídy mohla svým původním přízvukem na kořenné slabice vytísniti původní přízvuk na *-i-* u iterativ a kausativ IV. tř., tedy **nōsīš*, **nōsītš* (kde vznikl později neoakut **nōsīš*, **nōsītš*) místo očekávaného **nosīš*, **nosītš*, jak byl přízvuk v prajazyce, vlivem tvarů **nēseš*, **nēsetš*.

Dále pak, že již v praslovanštině byla vyrovnána intonace koncevek i u sloves III. tř., 2. vzorce, a sice ve smyslu neoakutu sloves IV. tř.

115. Podaný výklad substantiv jako č. *tiže*, *kůže* a pod. v §§ 66 a 67 musí býti též pozměněn ve smyslu předcházejících vývodů. Hlavní věcí je, že zde musíme rozeznávati dvě vrstvy slov různého stáří. Nejstarší slova jsou ovšem, která pocházejí z baltsko-slovanského období a ta jsou zcela pravidelně tvořena, vykazující v jistých pádech pošinutý přízvuk podle Fortunatovova zákona. Jsou to r. *zemljá* — *zémľju*, *dušá* — *dūšu* z *dausjā* (*dousjā*, dále snad sem patří čak. *mejā* — *měju*; pl. *mėje*, štok. *měda* — *mědu*, pl. *měde*, slov. *mėja* r. však *mežā* a teprv v pl. *mězi* (tedy v akk. sg. je odchylka).

Obdobná slova máme i v litevštině, což nám dokazuje, že jsou to stará slova: lit. *žémė* (za naše starší *-iā-* je zde mladší *-ė*), vedle **dousiā* > **dausiā* bylo v našem období **dvosīā* > **dvasiā*¹, což dalo v lit. *dvasiā* (gen. *dvāsios*), dech, duch'. Máme sice vedle *duša* též *duchъ*, ale i to již bylo v baltsko-slovanském období: **douso-* > **dausa-* dalo *duchъ* a lit. *dausas*, 'vzduch' (vedle *dvasas*, 'duch'). Konečně lit. *mėdžias* mask., žem. *mėdė* f.

V baltsko-slov. období nebylo tedy žádného rozdílu mezi kmeny na *-ā* a na *-iā*, aspoň co se slovanštiny týče. V litevštině ovšem přešlo, jak se zdá, *-iā* v jistých případech v *ė* s taženou intonací, arci ještě v době, než snad působil zákon Fortunatovův. Na všečen způsob byla by však doba působení tohoto zákona docela blízká tomuto období.

Všecka ostatní slova s kmenem na *-iā* a s neoakutem pocházejí z doby o něco pozdější, z doby první palatalisace, neb ještě bezprostředně před ní, kdy již zákon Fortunatovův nepůsobil a kdy se již vyskytoval neoakut i v jiných případech a byl tedy jaksi v modě. A tak vidíme, že tam, kde nějaký kmen s klesavou intonací byl rozšiřován příponou *-iā*, dostal neoakut. V ruštině máme *vonь voni* f. a *vonja* je zde z církv. slov. v malor. je vedle *vonь* též *vonja*, slov. v. *vonj vönja* m. též *vönja* a štok. vedle *vönj vonja* m. též *vönja*, což je, jakož i gen. *vonja*, pozdější změna. Starší bylo **vönja*. To má sice i Leskien S. Gramm. § 485, ale to je snad tisková chyba. Č. *väně*, dále slov. a cksl. *vonja* mluví rozhodně pro novoakut. Vedle štok. *žeď* f. máme zde i *žėda* f., tedy původně s neoakutem, čak. *žėja*. stč. *žiezė* p. *žėdza*. V ruštině máme vedle *storož* m. *strážce* též *storóža*, 'stráž', a v Supr. je též *straža* vedle *stražъ*, což byl asi původní kmen na *-i*: slov. *strāž* *straži* vedle *strāža* (č je zde pozdější). Vedle r. *kozá kozú*, pl. *kózy* máme slov. *kóža*, štok. *kőža*, p. *kőža* atd. Starší výraz bylo *skora* atd.

Tak i od adjektiv tvořena substantiva jako štok. *sūša*, čak. *sūša*, vedle štok. *grād* máme *grāda*, slov. *grāja*; čak. *plāca*, ale štok. *plāca* (= staršimu **placā*) vedle štok. *plāta* (a tomu zas podlehl pozdější *plāca*), r. však *plāta* a blh. také tak, slov. *plāca*.

Zajímavé je štok. *tėža*, čak. *tėža*, slov. *tėža*, r. *tjāža*, p. *ciqža* (vedle *ciqž*, ale to je pozdější), avšak zrovna tak máme neoakut v slov. *tėga*, 'váha' r. *tjāga* a č. *tīha*, tedy nebylo k tomu třeba ani koncovky *-iā*. Od staršího **tęgъ* slov. *tęg* gen. *tėga*, *tegā* č. *tah* bylo tedy v pozdější době praslovanštiny vytvořeno **tėga* i *tėža*.

Podle toho bylo i *volja*, štok. *völja*, slov. *völja* v oné době utvo-

¹ Srovn. r. *dvóchats* 'silně, rychle dýchati'.

řeno. Očekávali bychom, že asi předcházelo **volb* **voli*. Máme ovšem také mask. *dovolb* (na př. v Cloz. *d. iměti*). Z toho všeho by následovalo, že lit. *valià* vedle *vâlè* je jednoduše přejato ze slovanštiny a přizpůsobeno k domácím typům (na př. jako *valdžà valdžà* ‚vláda‘ a *szevhtë* ‚slavnost‘ akk. *szevhtë* a pod.)¹.

Z toho by vycházelo dále též najevo, jak hluboko sahá působení Fortunatovova zákona do dávné doby praslovanštiny.

Slova se starým akutem na kořenné slabice zachovala jej i při tvoření dalšího kmene s příponou *-iā* na př. štok. *pīca*, slov. *pīca*, r. *pīśca*, č. *pīce*; štok. *prēda*, čak. *prēja*, slov. *prēja* (zde přechází starý akut někdy v cirkumflex, hlavně před délkou), č. *příze* p. *przędza* a j.

¹ R. Trautmann neuvádí bezpochyby z téže příčiny těchto lit. slov u slov. *volja* ve svém Balt.-slav. Wtb. 1923, str. 348.